

Sprogpolitik

»Sprog på spil« er titlen på Kulturministeriets oplæg om sprogpolitik i Danmark. I oplægget, der er udarbejdet af en arbejdsgruppe hvori jeg har siddet, gives en række anbefalinger hvoraf de vigtigste skal fremlægges her:

I førskolealderen handler det om at give børnene gode rammer for samtale, fortælling, oplæsning og sang, snarere end om formaliseret sprogtræning, og i folkeskolen ligger ansvaret for børnenes sprogudvikling i alle fag, hvorfor det anbefales at lærerne arbejder bedre sammen om det. I gymnasiet bør arbejdet med sprog styrkes og der bør arbejdes med den indbyrdes sprogforståelse i Norden.

I de videregående uddannelser anbefales parallelsproglighed; det betyder at formidlingen af videnskabelige resultater på dansk styrkes, at der gives tilbud om professionel oversættelse, at dansk bliver hovedsprog i undervisningen, at der arbejdes med dansk terminologi på alle områder.

I aviser og elektroniske medier bør der arbejdes mere med sprogkritik og diskussion af sprogbrug, og der bør udvikles lødige dansksprogede multimedieprodukter for børn og unge.

Dansk litteratur bør have mulighed for at blive præsenteret internationalt, bibliotekerne bør fortsat give alle mulighed for at læse dansk litte-

ratur, og dansksprogede filmproduktioner bør styrkes.

Alle offentlige instanser bør have en sprogpolitik der søger at reducere de sproglige barrierer der måtte være i kommunikationen med borgerne.

Erhvervsvirksomheder bør informere om ansættelsesvilkår på dansk, og have hjemmesider på både engelsk og dansk.

Arbejdsgruppen anbefaler at der udvikles sprogteknologiske værktøjer til gavn for borgere og virksomheder.

Det anbefales at dansk bevares som officielt sprog i EU, og at retsregler formidles på dansk.

Et par kommentarer og indvendinger mod dette oplæg skal diskuteres i det følgende.

Skal Danmark have en sprogpolitik?

Hvis man forestiller sig en dansk sproglov som dem i Frankrig og Polen, er der næppe nogen der går ind for at gennemføre noget sådant i Danmark. Forbud og regler om hvad man må og ikke må, opfordrer kun alle til at være deres broders vogter, og det får man ikke bedre samfundsliv af, endside et bedre sprog. Den nu aflæste debat om de to kommasystemer viser kun dette alt for tydeligt. Problemet med den slags love er at samfundet ikke

kan håndhæve dem – og det er ikke umagen værd at forsøge på det.

Men sprogpolitik kan jo være andet end forbud og regler. Sprogpolitik kan også være at kulturministeriet koordinerer alle de reguleringer af sprogforhold der allerede findes. I rapportens anbefalinger foreslår vi at man overalt hvor man tager stilling til sprogholdene, indfører parallelsproglighed, fx på universiteterne, i erhvervslivet, kulturlivet og medierne. Nogle steder er det helt gratis, og kan gennemføres uden omkostninger, fx ved bekendtgørelser om indholdet af skolelærebøger og om kriterier for den støtte der alligevel gives til dansk litteratur. Andre steder kræver det langsigtet og samfundsmæssig ansvarlig prioritering af ressourcer, fx for sprogforholdene på universiteterne og i erhvervslivet. Atter andre steder foreslår arbejdsgruppen at der bruges samfundsmæssige ressourcer på at undersøge og eventuelt regulere sprogholdene, fx ved at vi undersøger effektiviteten af kommunikationen på et fremmedsprog på danske arbejdspladser, eller ved at vi fremmer opbygningen af sprogteknologiske hjælpemidler som talesyntesemaskiner og oversættelsesmaskiner, som på lang sigt vil være en meget indbringende investering. Vi foreslår altså ikke en lov om at man i Danmark taler dansk, men at man i samfundet træffer de beslutninger som al ligevel skal træffes, med en samlet sprogpolitisk målsætning i baghovedet. Det kan vel gennemføres.

Har vi overhovedet et reelt sprogproblem

der kræver en sprogpolitik?

Nogle har tvivlet på om vi i Danmark overhovedet har et kommunikationsproblem som kræver en sproglig løsning. Det har vi. Det reelle kommunikationsproblem, som ikke er akut, men som vil komme hvis universiteterne gennemfører deres planer, og som vil være skadeligt for det danske samfund er følgende: Uddannede dyrlæger vil ikke kunne tale om dyrenes sundhed med de landmænd som de har fået deres uddannelse til at være konsulenter for; biologilærere kan ikke forklare biologien for de gymnasieelever som de skal undervise, og ingeniørerne kan ikke tale med dem som skal arbejde med at bygge broen – for disse universitetsuddannede ved ikke hvad tingene hedder på dansk; de har kun lært hvad det hedder på engelsk. For at undgå dette foreslår arbejdsgruppen parallelsproglighed, dvs. at alle de akademisk uddannede kender deres fag fuldt ud, både på engelsk og på dansk.

Mere og mere undervisning på universiteterne holdes i dag på engelsk – målet er nogen steder at al undervisning foregår på engelsk. Begrundelsen herfor er at mange fakulteter har oplevet faldende studentertag og derfor for afhængige af at kunne tiltrække udenlandske studerende for at kunne overleve. Lektor ved Syddansk Universitet Hans Jørgen Ladegaard skriver i en kronik i Politiken: »Universiteterne får ikke, som mange andre uddannelsesinstitutioner, penge for, hvor mange studerende de undervi-

ser, men kun for, hvor mange der består eksamen. Det betyder, at der ikke er ressourcer til den parallelsproglighed, som rapporten anbefaler. På det fagområde, jeg har med at gøre på Syddansk Universitet, er det vanskeligt at finde kurser nok på engelsk, som de internationale studerende (som hvert år indbringer universitetet (som hvert år indbringer universitetet nødvendige beløb) kan følge, så hos os ville det være fatalt, hvis undervisningsudbuddet på engelsk blev begrænset.»

Dette argument er helt ude af proportion. Der går 75.000 studenter på de humanistiske fag på SDU; af dem er 172 udenlandske studerende, og de betaler slet ikke det som det koster at betjene dem. Skulle alle de 98% danske studerende, for at universiteterne kan indtjene disse helt marginale beløb, have forringet deres uddannelser betydeligt ved at undervisningen gennemføres på engelsk? Danske universiteter opretholder jo ikke uddannelser i medicin og veterinærvidenskab for at der skal være læger nok i Norge og Sverige, eller for at der skal være dyrlæger nok i Tyskland. De danske universiteter skal betjene det danske samfund.

Ladegaards løsningsforslag er helt absurd. Hvis danske studenter falder fra studiet, eller dumper til eksamen, skal man så indforskrive nogle udenlandske studenter til at fylde holdene op? Nej, fakulteternes økonomiske problemer skal løses ved at undervisningen gøres bedre, ved at bevillingsbeløbene per bestået eksamen gøres realistiske, og ved at omfanget af kandidatproduktionen på de enkelte fag

på langt sigt reguleres efter samfundets behov, og ikke efter en studenterågangs modestyrede interesser. Hvis der ikke er brug for kandidater i engelsk fra Syddansk Universitet, bør studiet nedlægges, og ikke opretholdes ved hjælp af udenlandske studerende.

Kræver globaliseringen at vi går over til engelsk?

Globalisering kræver selvfølgelig internationalisering af universiteterne – som dog altid har været meget mere internationale end andre sektorer i samfundet. Forskning har lige så længe den er foregået, været international med internationale hjælpesprog som latin, fransk, tysk, engelsk – og det skal det blive ved med. Derfor skal danske studerende blive bedre til engelsk, men også til tysk og fransk.

Studentervedskling er også en god ting, og derfor skal danske universiteter selvfølgelig også udbyde undervisning på engelsk som udenlandske studerende kan følge, men det skal ikke nødvendigvis ske i større omfang end danske studerende får undervisning på udenlandske universiteter. Der er tale om udveksling, ikke om et marked med konkurrence på billig universitetsundervisning. Den internationale konkurrence der skal være mellem universiteterne, gælder udelukkende kvaliteten af forskningen og det faglige niveau af undervisningen – ikke antallet af studerende.

Argumentet om at universiteterne ikke har råd til parallelsproglighed, er ganske simpelt underlødigt i en debat

gelsk får i princippet sin løn af den danske stat for at finde og viderebringe viden om engelsk sprog og literatur til det danske samfund. Det sker dels gennem undervisningen af danske studenter som efter eksamen skal udfylde deres opgaver i det danske samfund, dels gennem publiceringen af forskningsresultaterne i den offentlige danske debat.

Humanistiske og samfundsvidenskabelige forskningsresultater har ikke nogen værdi hvis de ikke publiceres. Værdien af humanistisk og samfundsvidenskabelig forskning består i berigelse af det danske kulturliv og politiske liv. Man kan ikke – som med tekniske og sundhedsvidenskabelige forskningsresultater – umiddelbart omsætte dem til produkter som man kan tjene penge på. Publicering af humanistiske og samfundsvidenskabelige forskningsresultater sker altså ikke først og fremmest for at de kan blive efterprøvet af (det internationale) forskersamfund – sådan som man med en vis ret kan sige at publiceringen af naturvidenskabelige forskningsresultater gør. Humanistiske og samfundsvidenskabelige forskningsresultater offentliggøres for at de overhovedet skal realisere deres værdi. Derfor skal humanistiske forskningsresultater, fx om sprogholdninger eller om tolkningen af Shakespeares dramaer, offentliggøres for overhovedet at have værdi, og det skal selvfølgelig først og fremmest ske på dansk. Og for at de kan indgå i den internationale videnskabelige diskussion, skal de også offentliggøres på engelsk. Det er det der hedder parallel-

om sprogpolitik. Universiteterne i Danmark er ikke virksomheder der skal klare sig i den økonomiske konkurrence på et verdensmarked. Universiteterne er offentligt finansierede institutioner der, selvfølgelig økonomisk og effektivt, skal betjene det danske samfund som universiteter, og de skal ikke prøve på at være profit-skabende virksomheder. Universiteter skal være autonome, dvs. uafhængige af andre interesser end ønsket om at søge og udbrede sandheden. Parallelsproglighed betyder i denne sammenhæng at universiteterne kan tjene som forbindelsesled mellem den internationale forskning på højeste videnskabelige niveau og det danske samfunds både private og offentlige interesser. Hvis der ikke undervises på dansk på danske universiteter, mister de en stor del af deres funktion, og vi kunne klare os med universiteterne i udlandet.

Publicerer danske humanistiske forskere for lidt på engelsk?

Det siges at det store problem ikke er at de tekniske, naturvidenskabelige og sundhedsvidenskabelige forskere næsten kun publicerer på engelsk, men at humanistiske forskere næsten kun publicerer på dansk, for så kan kun de forskere som kan læse dansk, få adgang til deres resultater. Det er en underlig tankegang. En lektor i engelsk på et dansk universitet er ikke først og fremmest ansat til at bringe ny viden om engelsk sprog og litteratur videre til det engelske, det amerikanske og øvrige internationale forskersamfund. En dansk lektor i en-

lelsproglighed. Og det skal man ikke lovgive om. Det skal staten lave økonomiske rammer for. Der skal sættes både fra dansk til udenlandsk og fra udenlandsk til dansk, og forskerne skal blive bedre til at udtrykke sig – på udenlandsk – og på dansk.

Mister danskere deres identitet når dansk mister et sprogligt domæne?

Arbejdsgruppen siger at det ikke er godt for den danske identitet hvis der er så væsentlige domæner som viden, skab, teknik og erhvervsliv hvor vi ikke kan udtrykke os på dansk. Vi bliver dobbelt halve mennesker, i stedet for hele mennesker, hvis vi skal tænke og udtrykke os på dansk på praktiske, politiske og følelsesmæssige områder, men på engelsk på videnskabelige tekniske områder. Domænetab betyder at der er områder hvor man ikke har noget dansk sprog til at udtrykke sig i. Hvis vigtige samfundsmæssige områder bliver sådanne domæner som vi taber, så bliver vi mennesker med en splittet identitet. Det er det vi foreslår at vi forhindrer med parallelsproglighed. Danskere må kunne klare sig på deres modersmål på alle livets og samfundets områder for at blive hele mennesker. (Og det gælder for øvrigt også for danskere med et andet modersmål end dansk.)

Mange virksomheder har allerede indført parallelsproglighed, og de bruger mange ressourcer på at finde den optimale løsning på de sproglige forhold. Og det er netop det arbejdsgruppen roser dem for og anbefaler. Vi anbefaler ikke at virksomheder skal gå

over til dansk som koncernsprog. Vi anbefaler ikke at man skal skære ned på brugen af engelsk hvor engelsk er nyttigt og nødvendigt. Men arbejdsgruppen foreslår at det undersøges hvordan det påvirker menneskers arbejdsliv og trivsel at have et andet sprog end modersmålet som arbejdsprog. Problemet er her at mange kommer til at sige det de kan, og ikke det de vil. De bliver derved ikke nær så effektive som de kunne være, de opnår ikke det de ønsker i en forhandling, og der sker mange misforståelser i den interne kommunikation i en organisation. Er det ikke en stor omkostning både for den enkelte og for samfundet? Det undgår man på danske arbejdspladser hvis alt kan siges både på engelsk og dansk: parallelsproglighed.

Hvordan skal tosprogede elever undervises i skolen?

Arbejdsgruppen skriver at den »på den afmaltede tid og med sin faglige sammensætning ikke har set sig i stand til på tilstrækkeligt kvalificeret fagligt grundlag at fremsætte egentlige anbefalinger om problemstillingen og derfor foreslår at området fortsat følges opmærksomt.« Der er ikke i udvalget nogen tanker om at samfundet skal regulere hvilket sprog der tales i familier med anden etnisk baggrund. Det der kan være interessant, er at undersøge hvordan de 10% af eleverne i de danske skoler som har et andet modersmål end dansk og dansk som andetsprog, bedst lærer både dansk og andre fag, så de kan indgå som fuldgældige (nyttige og

myndige) borgere i det danske samfund.

I december 2003 diskuterede EU-parlamentet en rapport fra EU's Center for Observation af Racisme og Fremmedhad (EUMC) hvori den danske regering kritiseres for at have afskaffet den lov der sikrer børn fra ikke-EU-lande gratis undervisning i deres modersmål. Om dette udtaler undervisningsminister Ulla Tørnes (uden at hun har set rapporten): »Det er ikke entydigt bevist, at modersmålsundervisningen fører til bedre integration. Jeg mener, at det er folkeskolens opgave at lære børn dansk«.

Det har Ulla Tørnes sagt mange gange, og det er antagelig derfor at der ikke står noget i »Sprog på spil« om undervisning i minoritetssprog i den danske skole. Men man kan undre sig over hvor undervisningsministeren har sine oplysninger fra, for internationale (især amerikanske og canadiske) undersøgelser har helt entydigt påvist at undervisning i minoritetssprog i folkeskolens klassetrin styrker de fremmedsprogede elevers færdigheder, ikke blot i deres eget sprog, men også i majoritetssproget (hos os: dansk) og i matematik, orienteringsfag og naturfag.

Modersmålsundervisningens nytte

En af disse undersøgelser er meget stor (man fulgte 700.000 fremmedsprogede elever over hele USA i hele deres 11-årige skoleforløb), og i konklusionen skriver forfatterne (W. P. Thomas og V. Collier) at minoritetssprogstalende elever der kun får et

Henvisninger

Kulturministeriets oplæg *Sprog på spil* kan findes på:
<http://www.kum.dk>

Rapporten fra EUMC kan findes på:
<http://eumc.eu.int/eumc/index.php>

Wayne P. Thomas and Virginia Collier 1997: School Effectiveness for Language Minority Students, National Clearinghouse for Bilingual Education. Artiklen kan findes på:
<http://www.ncbe.gwu.edu/>

Wayne P. Thomas and Virginia Collier 2001: A National Study of School Effectiveness for Language Minority Students' Long-Term Academic Achievement. Bogen kan findes på:
http://www.crede.ucsc.edu/research/laa/1.1_final.html

par års hjælpeundervisning i majoritetssproget og dernæst sluses ind i de almindelige klasser, klarer sig væsentligt dårligere end de etsprogede majoritetssprogstalende børn i alle fag. Minoritetssprogstalende børn der ud over undervisning i majoritetssproget også får undervisning i deres modersmål og lærer at læse på dette sprog igennem 4 år, klarer sig bedre end dem uden modersmålsundervisning, men ikke så godt som majoritetssprogbørnene. De minoritetssprogstalende børn som både får undervisning i majoritetssproget og i deres modersmål, og som får 50% af deres undervisning i andre fag på deres moders-

mål, (langsomt nedtrappet) gennem 6 år, klarer sig, ikke blot bedre end de andre fremmedsprogede elever, men de klarer sig også klart bedre end de etsprogede majoritetssprogtalende børn i fag som matematik, orienteringsfag og naturfag. Det er altså en fordel at være fuldt og helt tosproget frem for etsproget.

De fremmedsprogede børn der - som i Danmark - udsættes for det man kan kalde subtraktiv majoritets- sprogsundervisning, dvs. undervisning der sigter på at lære de fremmedsprogede børn majoritetssproget ved at modarbejde deres modersmål, mister ganske simpelt ca. to års undervisning fordi de ikke er gode nok på majoritetssproget til at kunne få udbytte af undervisning på dette sprog. Man kan sige at de bliver dobbelt halvsprogede: de har to sprog, men de kan ikke nogen af dem på et alderssvarende niveau, og de lærer det aldrig. De fremmedsprogede børn der - som visse steder i USA og Canada - fra første klasse modtager aditiv undervisning, dvs. undervisning hvor halvdelen af al undervisning gives på modersmålet og halvdelen på majoritetssproget, ender med at blive ægte tosprogede, og det er en stor gevinst både for den enkelte elev og for samfundet. Sådanne børn er en væsentlig ressource for samfundet. Omvendt er de børn der ikke lærer matematik fordi de ikke kan følge med på majoritetssproget et problem for samfundet.

Det vil derfor være den eneste rationelle løsning på problemet om hvordan folkeskolen bedst integrerer

de fremmedsprogede elever i det danske samfund, at de får undervisning ikke blot i deres modersmål, men også på deres modersmål op til 6. klasse. Når Ulla Tørnes (og hendes rådgivere) lader som om hun ikke kender disse massive og helt entydige resultater af forskningen, må det være styret af ideologi snarere end af rationalitet. Det foreslås derfor at området følges opmærksomt.

Ole Togeby (f. 1947),
professor i nordiske sprog,
Aarhus Universitet

Endret dødsmentalitet reflektert i dødsannonser

Jeg har studert kunngjøringer av død i norske dødsannonser gjennom hele 1900-tallet og sammenlignet den dødsmentaliteten de uttrykker, med tilsvarende studier over hele Europa og i Nord-Amerika.

Det var en studentoppgave i nordisk språk og litteratur ved Universitetet i Oslo i 1990 som først gjorde meg oppmerksom på det forholdet at verbet *dø* synes å bli erstattet stadig mer i norske dødsannonser av forskjellige andre verb og verbaluttrykk sist på 1900-tallet. Det fikk jeg lyst til å se nærmere på, og da jeg hadde forskingstermin i 1999, riktignok med andre språkvitenskapelige tema på programmet, tillot jeg meg å bruke litt tid på det jeg trodde skulle ende med en artikkel om verbalfrasen i norske dødsannonser gjennom 1900-tallet.

Det ble noe helt annet: en bok (*Quando corpus morietur*. Oslo: Novus forlag 2000) og en tematisk grensekryssing til fag jeg både var og er mer eller mindre amatør i. Min nordisk språkvitenskapelige inngang til temaet har jeg kunnet supplere med kunnskap og synspunkter fra (religions-)sociologi og teologi, folkloristikk og sosialantropologi, psykologi og psykiatri, litteratur- og medievitenskap.

Døden som tema

Om dødsannonse-studier er ytterst få og tematisk avgrenset i norsk og nordisk sammenheng, er de mange og til dels omfattende lenger sør i Europa, både i form av artikler og bøker, inkludert flere doktoravhandlinger. I det hele tatt synes døden å være tematisert langt mer, og mer variert, i det offentlige ordskiftet og i akademisk virksomhet i tradisjonelt katolsk-dominerte områder enn i tradisjonelt protestantisk-dominerte. Det sier kanskje noe om hvor ulikt viktig døden anses for å være i den enkeltes og samfunnets liv og innretning? Ved universitetet i Louvain-la-Neuve (Belgia) har det f.eks. vært tema for et medievitenskapelig fagmiljø siden tidlig på 1980-tallet og avstedkommet en serie avhandlinger om språklige uttrykk for død hvert år fra da av, og ved Québec-universitetets avdeling i Montréal (Canada) er det et tverrfaglig forskningssenter for studium av død som trekker til seg studenter og forskere fra ulike fagfelt, med undervisningstilbud på alt fra fagstudiepoengsnivå til doktorgradsnivå. Så viktig som døden er i våre liv, burde vi øgtrolig tenke på å sette den mer sentralt på sakskartet, både i vitenskapelig sammenheng og i skole og utdanning på alle nivå. Den alminnelige reaksjonen på min bok etter at den kom